

Klasszikus héber nyelv 4.:

Szintaxis

BBN-HEB11-204

Koltai Kornélia, Biró Tamás

2014. október 22.

Ismétlés: igeragozás

Arnold & Choi 3, 3.1

... avagy bevezetés az ige szemantikájába

Adalék a határozott névelő jelentéséhez:

- Apa: Nem a lakásban biciklizünk, hanem az utcán.
- H (2;11): *Melyik utcán?*

H a (magyar) határozott névelő melyik jelentését ismeri,
és melyiket nem?

Morfológiai folyamatok

- **Produktivitás:** (majdnem) bármely szóra, pl. új szavakra alkalmazható
 - Produktív: magyar denominatív igeképzés *-l* és *-z* képzőkkel
 - Nem produktív: magyar *-mány*, *-oda/-öde* képzők
 - Inflexiós morfológia (szinte) teljesen produktív, derivációs morfológia széles spektrumon mozoghat.
 - V.ö. héber ige törzsekkel: produktívan tehető-e át egy gyök egy másik törzsbe?
- **Szemantikai transzparencia:** jelentés megjósolható az összetevőkből
 - *franciakulcs* vs. *francia kulcs*
 - Inflexiós morfológia transzparens, derivációs morfológia széles spektrumon.
 - Héber ige törzsek: attól függ, hogy határozzuk meg egy-egy törzs jelentését.
 - Ami (egyáltalán) nem transzparens, az önálló **lexikális elem**.

Mi az, hogy „igetörzs”?

Avagy: a különböző szótárak eltérő logikája mögött mi húzódik meg?

- **Bibliai héber nyelvtanírási hagyomány**

- Kiindulás: gyök => alapjelentés
- Gyök+törzs => gyök jelentése + **igetörzs jelentése**
- Adott gyök különböző törzsekbe helyezve: mintha igéből igét képeznénk
- *Probléma:* az egyes törzsek jelentését nehéz szisztematikusan leírni.

- **Modern héber nyelvtanírási hagyomány**

- Kiindulás: tő => alapjelentés
- Tő = gyök + törzs
- Törzsek, mint igeragozási paradigmák (v.ö. latin, francia, orosz...)
- Adott gyök különböző törzsekben: vagy van szemantikai kapcsolat, vagy nincs.
- *Probléma:* általában több kapcsolat, mintha alternatív paradigmák lennének.

Szintaxis (mondattan)

Mondatrészek

Az állítmánynak/igének van

- alanya
- tárgya
- eszközhatározója
- helyhatározója
- időhatározója
- ...

Szemantika (jelentéstan)

Tematikus szerepek

A cselekvésnek van

- ágense („logikai alany”)
- páciense („logikai tárgy”)
- eszköze
- helye
- ideje
- ...

Az igék típusai a vonzatszerkezetük szerint

- **Aktív:** alany = ágens, tárgy = páciens
János becsukja az ajtót. A hat B-re.
- **Passzív (szenvető):** alany = páciens [ágens kifejezése opcionális]
Az ajtó becsukattatik [János által]. B-re történik hatás [A által].
- **Mediális:** nincs ágens, de van páciens.
Az ajtó becsukódik. B-re történik hatás (saját maga? más?).
- **Statív:** nincs ágens, nincs páciens, de van „jellemzett”
Az ajtó be van csukva. B van valamilyen állapotban.

Az igék típusai a vonzatszerkezetük szerint

- Reflexív (visszaható): ágens = páciens
Az ajtó becsukja magát. A hat A-ra.
- Reciprok (kölcönös): ágens 1 = páciens 2 és ágens 2 = páciens 1
Az ajtó és az ablak becsukja egymást. A hat B-re, és B hat A-ra.
- Kauzatív (műveltető): ágens 1 => páciens 1 = ágens 2 => páciens 2
A tanár becsukja az ajtót Jánossal. A hat B-re, hogy B hasson C-re.

Ige: „cselekvést, történést, létezést” fejez ki:

Az ige szemantikája: vonzatok/szerepek/bővítmények/módosítók
+ belső szerkezet

- A „cselekvés, történés, létezés” szerkezete:

Valaki	valahol	valamikor	valamit tesz	valakivel	valami segítségével...
ÁGENS	HELY	IDŐ		PÁCIENS	ESZKÖZ...

- Időszerkezet:

- Külső időszerkezet
- Belső időszerkezet

Igeidő, igeszemlélet, akcióminőség

- Három, szorosan összefüggő fogalom. A pontos határok nyelvenként, nyelvcsaládonként, iskolánként és nyelvészenként gyakran változnak.
- Egy meghatározás (<http://www.glottopedia.org/index.php/Aktionsart>):

Grammatical aspect [= igeszemlélet] concerns the viewpoint from which a situation is viewed.

Aktionsart [= akcióminőség], by contrast, relates to the inherent temporal structure of a situation as determined by the predicate and the context.

The category of tense [= igeidő] describes the temporal situation of an action relative to the moment of utterance or some other temporal point of orientation.

Igeidő, igeszemlélet, akcióminőség

- Egy másik meghatározás (Waltke és O'Connor, pp. 346-348):

Grammatical aspect [= igeszemlélet]: „morphological phenomena that describe the contour of action/a situation in time” => distinguished through conjugation.

Aktionsart [= akcióminőség]: „morphological phenomena that describe the kind of action/situation a verb refers to” => distinguished through stems.

The category of tense [= igeidő]: „morphological phenomena that locate a situation in the course of time”.

Igeszemlélet (*Aspekt*)

- Waltke és O'Connor, p. 350:
 1. Voice: active, passive, middle
 2. Type of movement/activity: fientive, stative
 3. Contour of movement/activity: transitive, intransitive
 4. Causation: causative, resultative/factitive, declarative
 5. Double-status action: reflexive, reciprocal, tolerative

Arnold & Choi 3.2-3

Az aspektus

- It. *aspectus*: 'rátekintés' ← *ad*: '-ra/-rá' – *spectare*: 'szemlél'
- mondatszemantikai kategória, „a mondat belső időszerkezete” (Kiefer, *Aspektus és akcióminőség, különös tekintettel a magyar nyelvre*, 2006)
- a bibliai héberben: a *coniugatio* (igeragozás) jelöli – ld. *perfectum*, *imperfectum*

A perfectum történeti kialakulása és definíciója

- feltehetőleg egy proto-sémi *statív*ből fejlődött ki az i. e. III-II. évezred nyugati sémi nyelveiben (arab, héber, arámi, geez, stb.). Ez a feltételezett *statív* alakilag és jelentésileg is hasonlíthatott az akkád *statív* alakokhoz.
- „kívülről tekint egy szituációra, úgy tekintvén rá, mint egy komplett egészre... amely időben nem meghatározott” (Arnold&Choi)

A perfectum jelentései

- Befejezett, teljes, egész (a „cselekvés stb.” eleje és vége is megragadva)
 - (idővonatkozás: egyszerű múlt, befejezett jelen, régmúlt)
- Statív (körülmény, helyzet, állapot)
 - (idővonatkozás: jelen)
- Megtapasztalás, tapasztalat (attitűd, észlelés)
 - (idővonatkozás: jelen)
- Retorikai jövő (= prófétikus perfectum, jövőbeni „cselekvés stb.” megtörténtként)
 - (idővonatkozás: jelen, jövő)
- Proverbiális (= gnómikus perfectum, „cselekvés stb.” mint általános igazság)
 - (idővonatkozás: jelen, jövő)
- Performatív (beszéd által végrehajtott cselekvés)
 - (idővonatkozás: jelen)

Az *imperfectum* történeti kialakulása és definíciója

- Proto-héber (i. e. II. évezred vége):
 - *yaqtulu* (kijelentő mód, *imperfectum*)
 - *yaqtula* (kötőmód)
 - *yaqtul* (*jussivus*)
 - *yaqtul* (*praeteritum*)
- → szó végi magánhangzók lekopásával alaki egybeesés történik (ez magyarázhatja az *imperfectum* széles használati körét)
- „belülről tekint egy szituációra, amely folyamatban van” (Arnold&Choi)

Az imperfectum jelentései

- Jövő (időegyeztetés jelentősége)
- Szokásos, ismétlődő (rendszeres ismétlődés; proverbiális konnotáció)
 - (idővonatkozás: jelen és múlt)
- Folyamatos (egyidejűség, folyamatban levés)
 - (idővonatkozás: jelen)
- Feltételes, esetleges (a cselekvés más tényezőktől függ: feltételes, megengedő, parancs-tiltás)
 - (fordításban: segédigék, idővonatkozás: jelen és jövő)
- Praeteritum ('áz, *terem* után)
 - (idővonatkozás: múlt)

A módok a bibliai héberben

- 3 mód fejezi ki az „akarást”, melyek egymástól függetlenül alakultak ki:
 - *Jussivus*
 - *Imperativus*
 - *Cohortativus*
- Funkció szerint alkotnak egy osztályt, nem morfológiai hasonlóság alapján
- Morfológiai sajátosságok gyors áttekintése

A jussivus jelentései

- Parancs
- Szándék, akarat
- Áldás
- Tiltás

Az imperativus jelentései

- Parancs
- Megengedés, engedély, beleegyezés
- Ígéret

A cohortativus jelentései

- Elhatározás, döntés
- Kívánság
- Figyelmeztetés, buzdítás

Házi feladat

Következő órára: olvasandó + házi feladat

1. Elolvasni: 3.4-3.5 szakaszok (pp. 66–94).
2. Határidő: témaválasztás házi dolgozatra – november 5!
3. *Gutturális* igék (és \aleph^7): elsőéves anyag átisméltése (összes törzs!)
4. Az egyszer már szabadon kiválasztott bibliai versekből
 - A múlt hétre összegyűjtött 15 igét:
(ha túl sok ige kerül azonos mód/aspektus kategóriába,
valamint a *non-finit* alakok helyett keressenek továbbiak igéket a szövegükből)
 - besorolni aspektus (és mód) szerint
(a tankönyvi kategóriák – 3.2-3.3 alpontjai – szerint)

Papíron, a tanszéki titkárságon leadva. Határidő: **hétfő** dél (12:00).

Viszlát két hét múlva szerdán!